

भारतीय संस्कृति दर्शन ट्रस्ट

विश्वशांति Vishwashanti Vrittant

अंक : १९

मार्च २०२०

कॅन्सरची आयुर्वेदानुसार कारण

कॉलेजच्या कॅटिनमध्ये रोज वडा-पाव, मिसळ खाल्ल्याशिवाय आमच्या विनयचा दिवस पूर्ण होत नाही. सकाळी ८ वाजले, सूर्य डोक्यावर आला तरी आमच्या घरी उठाऊ ठ होतच नाही. कारण काय तर रात्री १२-१ वाजेपर्यंत टी.व्ही., कॉप्युटर यांच्या आहारी जाऊन कोणी झोपतच नाही. घरच्या आणि नोकरीतील कामाच्या ताणामुळे अनिताला चाळीशीतच ब्लडप्रेशरचा त्रास सुरु झाला आहे. अशा अनेक तक्रारी आजकाल घरोघरी ऐकू येऊ लागल्या आहेत.

एकविसाऱ्या शतकात मानवाने विज्ञान व तंत्रज्ञान क्षेत्रात नेत्रदीपक प्रगती केली खरी, परंतु या प्रगतीमुळे माणूस खरोखर सुखी झाला आहे का ? हा चिंतनाचा विषय आहे. आधुनिकीकरणाने मानवी जीवन अधिक सुकर झाले असले तरी सामाजिक स्वास्थ्यविषयक चित्र मात्र निश्चितच सुखावह नाही. कॅन्सर, एड्स, डायबेटीस, ब्लडप्रेशर, हृद्रोग यांसारख्या दुर्धर आजारांचे प्रमाण दिवसेंदिवस वाढत आहे.

'कॅन्सर' हे नाव ऐकताच रुग्ण व त्यांचे नातेवाईक कोलमझून जातात. अशा वेळी रुग्णांचे शारीरिक व मानसिक स्वास्थ्य उंचावण्याच्या दृष्टीने आयुर्वेदासारखे पुरातन वैद्यक शास्त्र निश्चितच उपयुक्त ठरू शकते.

कॅन्सरचा आयुर्वेदीय संहितांत त्या नावाने उल्लेख नसला तरी आयुर्वेदीय संहितांमध्ये उल्लेख केलेल्या दुष्ट व्रण, दुष्ट ग्रंथी, दुष्ट अर्बुद, दुष्ट नाडीव्रण, दुष्ट विद्रधी, धातुगत - धातुपाक अवस्था यांचे कॅन्सरशी साधर्य आढळते.

आयुर्वेदाच्या सिद्धांतानुसार कोणत्याही व्याधीचा विचार ३ टप्प्यांत केला जातो - १) हेतु म्हणजे व्याधीची कारणे. २) लक्षणे - व्याधीची विशिष्ट स्थानी व सर्व शरीरावर व्यक्त होणारी लक्षणे व ३) औषधे - यात शोधन चिकित्सा (पंचकर्म); चूर्ण, गुटी-वटी, आसवारिष्ट अशी शमन औषधी

चिकित्सा, रसायन चिकित्सा, पथ्यकर आहार-विहार व समुपदेशन (Counseling) यांचा समावेश होतो.

सामान्यत: कॅन्सर व्याधीस एकच निश्चित कारण नसून वेगवेगळ्या रुग्णांत वेगवेगळ्या कारणांचा समुच्चय हेतुभूत ठरतो असे आढळले आहे. यात प्राधान्याने अयोग्य आहार, अयोग्य विहार, व्यवसायजन्य कारणे, व्यसनांचे अतिरिक्त सेवन, अनुवंशिकता, मानसिक हेतू, अधारणीय वेगांचा अवरोध अशी अनेक कारणे आहेत. आहारीय कारणांत प्राधान्याने मिरचीसारख्या तिखट पदार्थांचे सेवन; पावभाजी, पाणीपुरी, रगडा पॅटिस यासारख्या जळजळीत म्हणजे विदाही पदार्थांचे सेवन; चिंच, टोमॅटो सॉस सारख्या आंबट चवीच्या आहारीय पदार्थांचे सेवन; बासुंदी, श्रीखंड, पेढे-बर्फी, आईस्क्रिमसारख्या दुर्घजन्य व पचण्यास जड पदार्थांचे सेवन या गोष्टी वारंवार व अधिक प्रमाणात सेवन केल्या गेल्यास तर कॅन्सरला हेतुभूत ठरू शकतात. याशिवाय तळलेले पदार्थ, मांसाहार, शिळे पदार्थ, आंबवलेले पदार्थ, बेकरी प्रॉडक्ट्स, प्रिझर्वेटिव घातलेले पदार्थ, शीतपेये यांचाही अधिक वापर हा कॅन्सरला कारण ठरतो.

काही आहारीय पदार्थ दुसऱ्या आहारीय पदार्थात एकत्र करून सेवन केले तर ते शेरीरावर अपायकारक परिणाम करतात, अशा मिश्र पदार्थांना आयुर्वेदात 'विरुद्धान्त' अशी संज्ञा आहे. यात शिकरण, मिल्कशेक, दूध व मांसाहार अशा पदार्थांचा समावेश होतो. अशा विरुद्धान्तांचे सातत्याने व अधिक प्रमाणात सेवन कॅन्सरसारख्या अनेक व्याधींचे कारण होते. याशिवाय जेवणाची अनियमित वेळ, भुकेपेक्षा अधिक प्रमाणात आहार घेणे, त्या त्या ऋतूनुसार आहार न घेणे ही कारणेही अनेक रुग्णांत आढळतात.

आहारीय कारणांशिवाय व्यायाम न करणे, दुपारी जेवल्यावर झोपणे, रात्री जागरण करणे अशी विहारातील कारणेही कॅन्सरला हेतुभूत ठरतात. या शिवाय फुफ्फुसांचा कॅन्सर, मुखाचे कॅन्सर अशा काही विशिष्ट प्रकारच्या कॅन्सरमध्ये तंबाखू, मद्यपान, सिगारेट-विडी, गुटखा

यासारख्या व्यसनांचे वारंवार सेवन, कापसाचे तंतू, विशिष्ट केमिकल्सी सतत संपर्क, किरणोत्सर्गाशी वारंवार संबंध अशी कारणेही आढळतात. आयुर्वेदानुसार मल-मूत्र, अधोवात, क्षुधा, तृष्णा, निद्रा, शिंक, ढेकर, जांभई, अशू या शरीराच्या नैसर्गिक प्रवृत्तींना 'वेग' अशी संज्ञा आहे. या वेगांची संवेदना निर्माण झाल्यावर त्यांचे पालन करणे हे आरोग्यास हितकर असते. वेग निर्माण झाले नसताच बळेबळे त्यांचे 'उदीरण करणे' व निर्माण झाल्यावरही अन्य काही कारणांनी त्याचा 'अवरोध करणे' ही सवय अनेक व्याधीप्रमाणेच कॅन्सरलाही कारणीभूत ठरू शकते. स्तन, गुद, बीजाण्ड, आमाशय या अवयवांच्या कॅन्सरमध्ये अनुवंशिकता हेही कारण आढळते. सतत रागावणे, चिडचिड करणे, व्यवसायजन्य-कौटुंबिक-सामाजिक-मानसिक ताण अशी मानसिक कारणेही अनेक रुग्णांत आढळतात. वैद्यकीय सल्ल्याशिवाय दीर्घकाळ काही आधुनिक औषधांचे सेवनही कॅन्सरला हेतुभूत ठरू शकते.

उपरोक्त चुकीच्या गोष्टी ही कॅन्सरची सर्वसामान्य कारणे असली तरी विशिष्ट अवयवांमध्ये निर्माण होणाऱ्या कॅन्सरची काही विशिष्ट कारणे असतात.

कॅन्सर-आयुर्वेद चिकित्सा सल्ला शिबीर

भारतीय संस्कृति दर्शन ट्रस्ट संचालित इंटिग्रेटेड कॅन्सर ट्रीटमेंट अँण्ड रिसर्च सेंटरफे 'पद्मभूषण कै. पंडित श्रीरामजी शर्मा व त्यांच्या पत्नी कै. श्रीमती शारबतीदेवी शर्मा' यांच्या स्मृतीदिनानिमित्त रविवार, दिनांक १६ फेब्रुवारी २०२० रोजी कॅन्सर-आयुर्वेद चिकित्सा सल्ला शिबीर प्रो. सुरेंद्र गावस्कर सभागृह, मुंबई मराठी ग्रंथ संग्रहालय बिल्डींग, दादर (पूर्व) येथे आयोजित करण्यात आले.

शिबिराची सुरुवात आयुर्वेदाचे आद्यादैवत भगवान धन्वंतरी पूजनाने व स्तवनाने झाली. कै. पंडित श्रीरामजी शर्मा यांच्या कन्या डॉ. चंदाजी शर्मा व त्यांची नात श्रीमती अनिषा भारव्वाज यांच्या हस्ते भारतीय संस्कृति दर्शन ट्रस्टचे संस्थापक परमपूज्य सरदेशमुख महाराज, कै. पंडित श्रीरामजी शर्मा व कै. श्रीमती शारबतीदेवी शर्मा यांच्या प्रतिमेस पुष्ट अर्पण करण्यात आली.

नुकतेच देहावसान झालेल्या इंटिग्रेटेड कॅन्सर ट्रीटमेंट अँण्ड रिसर्च सेंटरच्या संशोधन सल्लागार कै. डॉ. सुधा गांगल यांच्या स्मृतीस विनम्र अभिवादन करून शिबिराला आरंभ करण्यात आला.

डॉ. चंदाजी शर्मा यांनी आपल्या मनोगतपर भाषणात इंटिग्रेटेड कॅन्सर ट्रीटमेंट अँण्ड रिसर्च सेंटरच्या पुढील वाटचालीस शुभेच्छा दिल्या.

इंटिग्रेटेड कॅन्सर ट्रीटमेंट अँण्ड रिसर्च सेंटरचे संचालक डॉ. सदानंद सरदेशमुख व सहाय्यक संचालक डॉ. वासंती गोडसे यांच्या हस्ते डॉ. चंदाजी शर्मा व अनिषा भारव्वाज यांचा पुष्टगुच्छ देऊन सत्कार करण्यात आला.

डॉ. सदानंद सरदेशमुख व त्यांच्या टीमतर्फे शिबिरास उपस्थित कॅन्सर रुग्णांची तपासणी करण्यात आली व त्यांना आयुर्वेदिक चिकित्सेबाबत मार्गदर्शन करण्यात आले.

इंटिग्रेटेड कॅन्सर ट्रीटमेंट अँण्ड रिसर्च सेंटरच्या उपसंचालक डॉ. विनीता देशमुख यांच्या मार्गदर्शनाखाली आयोजित या शिबिरास डॉ. वासंती गोडसे, डॉ. स्वप्ना कुलकर्णी, डॉ. विजय राडये, डॉ. सुषमा भुवड, सौ. संजना येरुणकर, कु. यशश्री चव्हाण, सौ. पलक परब, श्रीमती शशिकला शिवलकर, श्री. जगन्नाथ शिर्सेकर, श्री. आकाश जोगदंड यांचे बहुमोल सहकार्य लाभले.

व्यथा कॅन्सर रुगणंच्या - फुंकर आयुर्वेदाची रुगणानुभव - १५

Name - RSS	Sex - Female
Type of Cancer	CA Right Breast (May 2008) Lung metastasis (Apr. 2011) Stage IV, Grade III, Triple Negative Status with variant of uncertain significance (VUS) genetic mutation
Age at diagnosis -	41 Years (2008)
Present age -	53 Years (2020)
Date of diagnosis -	15/05/2008
Duration of Ayurvedic treatment	8 years 7 months (Oct. 2011 to May 2020, patient still under treatment).
Panchakarma treatment	1 st Set - Basti - Jan. 2012. 2 nd Set - Basti - Aug. 2012. 3 rd Set - Basti - Aug. 2013. 4 th Set - Basti - Aug. 2014. 5 th Set - Basti - Sept. 2015. 6 th Set - Basti - Aug. 2016. 7 th Set - Basti - Aug. 2017. 8 th Set - Basti - Aug. 2019.
Status at enrollment w.r.t. Conventional treatment	Post Surgery & Post Chemotherapy.
Details of Conventional treatment	<ul style="list-style-type: none"> Surgery - <ul style="list-style-type: none"> a) Right Modified Radical Mastectomy – 21/05/2008. b) Lung Surgery – Left Lung Upper Lobectomy – 04/05/2011. Chemotherapy – <ul style="list-style-type: none"> a) 1st Set - 6 cycles – Jun. 2008 to Oct. 2008. b) 2nd Set - 6 Cycles – Jun. 2011 to Sept. 2011. Patient is on regular follow-up of Oncologist.
Outcome of adjunct Ayurvedic treatment	<ul style="list-style-type: none"> Remarkable improvement in Quality of Life. In spite of aggressive nature of the disease (TNBC with Lung Mets & VUS genetic mutation), disease is under control and no disease recurrence or metastasis since Sept. 2011 (Past 7 years 8 months).
Survival (DFS / OS)	<ul style="list-style-type: none"> Patient has Overall Survival (OS) of 12 years and Disease Free Survival (DFS) after recurrence is 8 years 8 months. Reported 5 years Relative Survival Rate (RSR) in such cases is 22% and 10 years RSR is 10%.

मी रिमा सावंत, वय : ५१ वर्षे, शिक्षण : बी.ए., व्यवसाय : स्टॉक मार्केट मध्ये ट्रेडिंग.

मे २००८ मध्ये मला ब्रेस्ट कॅन्सर (ट्रिपल निगेटिव) झाला. त्यानंतर मे २०११ मध्ये लंग्ज कॅन्सर झाला. या दोन्ही वेळेस माझे ऑपरेशन व केमोथेरेपी (एकूण १२) डॉ. अनिल हिरुर यांनी यशस्वीरित्या केल्या. त्याबद्दल मी त्यांची खूप आभारी आहे.

वरील अळोपैथीचे उपचार संपल्यावर मी ऑक्टोबर २०११ ला डॉ. सदानंद सरदेशमुख यांच्याकडे आयुर्वेदिक उपचार सुरु केले. माझ्या उपचारामध्ये दररोज घ्यायची औषधे, वर्षातून एकदा पंचकर्म व पथ्यकर आहार यांचा समावेश आहे. ऑक्टोबर २०११ पासून आजपर्यंत, म्हणजे जवळ-जवळ आठ वर्षाहून अधिक काळ मी ही उपचार पध्दती नियमितपणे सुरु ठेवली आहे. त्यामुळे माझे स्वास्थ्य उत्तम राहण्यास व पूर्वी सारखेच जीवनमान जगू शकण्यास मदत होत आहे.

माझे यजमान मर्चट नेहीत आहेत. नोकरीच्या निमित्ताने वर्षातील सहा महिने घरापासून दूर असतात. त्यामुळे माझ्या एकटीवर येणाऱ्या संसारिक जबाबदाऱ्या पार पाडण्यासाठी मला या संस्थेच्या आयुर्वेदिक उपचारांची फार मदत झाली.

या संस्थेत उपचार करणारे सर्व डॉक्टर्स व इतर सर्व सहकारी तसेच वाघोली येथील पंचकर्म केंद्रातील कर्मचारी यांच्या प्रेमळ व काळजीवाहू वर्तणूकीमुळे माझा आत्मविश्वास वाढण्यास मला खूप मदत झाली. मी भारतीय संस्कृति दर्शन द्रस्ट या संस्थेचे प्रमुख डॉ. सदानंद सरदेशमुख व त्यांचे सर्व सहकारी यांचे आभार मानते. तसेच त्यांच्या या महान कार्याला त्यांना शुभेच्छा चिंतीते.

आपल्या महाविद्यालयातील बी.ए.एम.एस. तृतीय वर्ष प्रथम सत्रात शिकणाऱ्या 'कु. श्रृतकिर्ती जिंदे' या विद्यार्थिनीने दयानंद कॉलेज ऑफ आर्ट्स अॅण्ड सायन्स, सोलापूर येथे संस्कृत विभागातर्फे दिनांक १७ फेब्रुवारी ते २० फेब्रुवारी २०२० या कालावधीमध्ये आयोजित त्रिदिवसीय 'आरेखाम संस्कृतम' या कार्यशाळेत माहितीचे आरेखन या विषयावर विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन केले.

आपल्या महाविद्यालयातील बी.ए.एम.एस. तृतीय वर्ष प्रथम सत्रात शिकणाऱ्या 'कु. सिमरन थोरात' या विद्यार्थिनीने 'स्वामिनी साड्यांची महाराणी प्रस्तुत साडी समाजी स्पर्धा २०२०' ची विजेती होण्याचा मान मिळवला, त्याबद्दल तिचे हार्दिक अभिनंदन !

स्वामिनी® साड्यांची महाराणी प्रस्तुत माडी समाजी स्पर्धा २०२० विजेती सिमरन थोरात हार्दिक अभिनंदन विजेती सिमरन थोरात हिचे स्वामिनी साड्यांची महाराणीतर्फे स्वामिनी साडी समाजी २०२० सिमरन थोरात

गोक्षुर (*Tribulus terrestris*) ही गोखरु या नावाने सर्वसामान्यांमध्ये प्रसिध्द असणारी औषधी वनस्पती आहे. संपूर्ण भारत खंडात आढळून येणारे हे Zygophyllaceae या कुळातील एक झुडूप आहे. जमिनीवर ०.५ ते १ मीटर लांब व चहुबाजूने पसरते. याची पाने हरभ्याच्या पानासारखी बारीक व लवयुक्त असतात. फुले लहान व पिवळ्या रंगाची असतात. फळे पंचकोनी व २-३ कंटकयुक्त असतात. याचे मूळ १०-१३ से.मी. लांब व धुरकट रंगाचे असते. गोखरुच्या पंचांगापैकी फळ व मूळ याचा अधिकतम उपयोग केला जातो. प्रामुख्याने ही वनस्पती मूत्रवह व जननसंस्थेवर अत्यंत गुणकारी आहे. सूज कमी करण्याची क्षमता या वनस्पतीत आहे. हे एक उत्तम रसायन आहे. प्रोस्टेट ग्रंथी, मूत्रापिंड, मूत्राशय या अवयवांच्या कॅन्सरमध्ये प्राधान्याने उपयोग होतो. याबरोबर कॅन्सरच्या रुग्णांमध्ये केमोथेरपी व रेडिइशन मुळे निर्माण झालेले विषारी घटक हे मूत्रावाटे शरीराबाहेर टाकले जातात व तज्जन्य उपद्रव कमी होतात.

घटकद्रव्ये : १०-१५ आमसुले, ४-५ लसूण पाकळ्या, १/२ इंच आले, १ सपाठ टीस्पून मीठ, २-३ टीस्पून साखर, हिंग, मोहरी, जिरे, प्रत्येकी १/४ टीस्पून, १ टीस्पून तूप

कृती : थोड्या पाण्यात कोकमे शिजवून घ्यावीत. कोकमाचे पाणी गाळून घ्यावे. त्यात वाटलेले लसूण व आले घालावे. त्यात मीठ व साखर घालून नंतर तूपावर हिंग, मोहरी, जिञ्याची फोडणी देऊन त्यावर सार ओतून कोमट करावे व गॅस बंद करावा.

उपयोग : रक्तवृद्धी करते. तोऱ्डाला रुची उत्पन्न करून अन्न पचन सुधारते. कॅन्सर केमोथेरपी व रेडिओथेरपी दरम्यान वाढलेली उष्णता कमी करण्यासाठी उपयुक्त.

वात दोष दूषित करणारी कारणे

- कळू, तिखट, तुरट रसाच्या पदार्थाचे, कोरड्या व अतिथंड पदार्थाचे अति प्रमाणात वारंवार सेवन करणे, जसे वाटाणा, पावटा, मटकी, चणे अशी कडधान्ये, बेसन, आईस्क्रिम, फ्रीजचे पाणी, सुपारी.
- रात्री जागरणाची सवय
- अतिप्रमाणात व शरीरास न मानवणारा व्यायाम
- अतिशय चिंता, मानसिक ताण
- अतिथंड वातावरणात उबदार कपड्यांशिवाय रहाणे
- आघात किंवा मार लागणे

कफ दोष दूषित करणारी कारणे

- अतिप्रमाणात व वारंवार गोड, आंबट, खारट पदार्थाचे, तसेच पचनास अतिशय जड, थंड व स्निग्ध पदार्थाचे सेवन जसे श्रीखंड, बासुंदी, मिठाई, केळे, पेरु, आंबट संत्रे, चिंच, फ्रीजमधील पाणी, आईस्क्रिम, मासांहार
- व्यायाम न करणे
- दुपारी जेवल्यावर झोपण्याची सवय व अतिनिद्रा
- अतिथंड वातावरणात दीर्घकाळ रहाणे
- सुखासीन आयुष्य

या अंकातील सर्व उपाय आयुर्वेदिक वैद्यांच्या मार्नदशनास्वाली योजावेत.

❖ देणगीदारांना निवेदन ❖

आयकर अधिनियम 35 (1) (ii) व 80 (G) अंतर्गत देणग्या चेक / डिमांड ड्राफ्टने 'भारतीय संस्कृति दर्शन ट्रस्ट' या नावाने स्वीकारल्या जातील.

प्रकाशक : भारतीय संस्कृति दर्शन ट्रस्ट

संपादक : डॉ. सदानंद प्र. सरदेशमुख

विश्वशांति धाम, केसनंद रोड, वाघोली, पुणे - ४१२२०७,
फोन : ०२०-६७३४६००० / ९५४५५०८८९०

ईमेल : vsv@bsdt.in, वेबसाईट : www.bsdt.in

आयुर्वेद महाविद्यालय : ०२०-६७३४६१५२

आयुर्वेद हॉस्पिटल अॅण्ड रिसर्च सेंटर : ०२०-६७३४६१०४ / ६१३०

इंटिग्रेटेड कॅन्सर ट्रीटमेंट अॅण्ड रिसर्च सेंटर : ०२०-६७३४६००० / ६१२१

अर्थर्व नेचर हेल्थकेअर प्रा.लि. : ०२०-२०२६१३६४, ८४४६००९३७६

प्रकाशन समिती सदस्य : डॉ. वासंती गोडसे, डॉ. पल्लवी मोदे, श्री. राधेश कुलकर्णी, श्री. श्याम शितोळे